

АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

**НАУКОВІ СТУДІЇ
ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ
ПСИХОЛОГІЇ**

ЗБІРНИК СТАТЕЙ

Засновано в 1995 році

В и п у с к 6 (9)

Київ 2002

Література

1. Шюц А. Структура повсякденного мышлення // Социологические исследования. – 1988. – №2. – С. 129–137.
2. Хамитов Н.В. Философия человека: поиск пределов. Пределы мужского и женского: введение в метаантропологию. – К., 1997.
3. Горных А.А. Англо-американская “Новая критика”: антропологические проблемы текста // Метафиз. исследования. – СПб., 1999. – Вып. 11. Язык. – С.108–130.
4. Ван Дейк Т. К определению дискурса // URL.<http://www.nsu.ru/psych/internet/bits/vandijk2.htm>.
5. Фридман Дж., Комбс Дж. Конструирование иных реальностей. Истории и рассказы как терапия. – М., 2001.
6. Абельс Х. Интеракция, идентификация, презентация. Введение в интерпретативную социологию. – СПб., 1999.
7. Качанов Ю.Л., Шматко Н.А. Базовая метафора в структуре социальной идентичности // Социологические исследования. – 1996. – №1. – С.61–72.

©Титаренко Т.М.

П.П. Горностай

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В РАКУРСІ РОЛЬОВОЇ ТЕОРІЇ

Сучасний етап психології особистості можна охарактеризувати як посткласичний, тобто такий, що пов'язаний з розробкою інтегративних моделей особистості, зближенням різних теорій особистості, які описують особистість під різними (часом протилежними) кутами зору. Ця тенденція особливо яскраво втілюється у відомій книзі С.Мадді, присвяченій порівняльному аналізу теорій особистості, яка нарешті з'явилася в російському перекладі [1]. Однак ще рано говорити про створення *метатеорії особистості*, яка б знімала всі суперечності між різними школами і підходами. Йдеться лише про класифікацію теорій особистості та про знаходження спільних підходів для їх опису й аналізу.

За всієї ґрунтовності здійсненого аналізу, він, на мою думку, не позбавлений окремих обмежень. Так, у ньому немає

опису так званих рольових теорій особистості, насамперед таких, як теорія особистості символічного інтеракціонізму [2–5], психодраматична теорія особистості [6–9], транзактна теорія особистості [10–12] і певною мірою теорія рольового конструкту [13]. Ці теорії, незважаючи на значну популярність психотерапевтичних аплікацій, на які вони спираються, і солідну теоретичну обґрунтованість, не стали достатньо популярними. Вони, зокрема, не включені (за винятком останньої) не лише в згадану книгу Мадді, а й у відомі підручники з теорій особистості [14–16].

Для того щоб надолужити ці прогалини, ми пропонуємо здійснити порівняльний аналіз рольових теорій особистості і спробувати подолати розбіжності між ними за допомогою концепції рольового конфлікту. Коротко зупинимось на основних положеннях рольових теорій особистості.

У теорії Морено найбільш глибинним філогенетичним фактором особистості, що формує людську поведінку, вважається її спонтанність. Зі зникненням спонтанності особистість гине. Структура особистості, на думку Морено, являє собою набір ролей. Фундаментальне значення мають ролі (первинні рольові категорії): **соматичні** (чи психосоматичні), зумовлені фізіологічними потребами й емоціями; **психічні**, що виникають уже в соціальній матриці і розширюють сферу переживань дитини; **соціальні**, що задаються структурою соціальних відносин, у яких бере участь людина; **трансцендентні** (або інтегративні), в яких людина робить іманентно притаманну світові трансценденцію і приходить до загального погляду на світ.

Розвиток особистості Морено розглядав у двох аспектах: як соціоемоційний (формування здатності до міжлюдських відносин) і рольовий (набуття досвіду завдяки рольовому навчанню). **Соціоемоційний розвиток** починається з феномена спонтанної соціалізації не зв'язаних споріднених людей на найбільш ранньому ступені їхнього розвитку. На 1–20-му тижні діти живуть на стадії органічної ізоляції, не заважаючи один одному. З 20–24-го тижня починається стадія горизонтальної диференціації, коли контакти не залежать від індивідуальних особливостей дітей, а зумовлені ступенем близькості (розміщенням ліжечок). На 40–42-му тижні починається стадія вертикальної диференціації, коли на групову організацію

починають впливати фізична сила і кмітливість. У групі утворюються “верх” з його лідерами і “низ” з несамостійними й відособленими членами групи. Однак взаємні соціометричні вибори у маленьких дітей рідкі через нерозвиненість феномена *теле*, тобто через здатність спілкуватися на деякій дистанції, передаючи здалеку емоційні повідомлення один одному.

Приблизно на сьомому році життя соціометрична структура дитячих груп змінюється. Численні взаємні вибори свідчать про те, що фактор теле дієвіший. До завершення пубертату і появи типових для дорослих людей групових структур, змінюючи одна одну, виникають дві стадії переваги різностатевих і дві стадії переваги одностатевих виборів.

Величезного значення Морено надавав рольовому розвитку. Він писав, що поява ролі є первісною стосовно Я, підкреслюючи цим невід’ємне значення ролей у розвитку особистості. У його теорії розглядаються кілька стадій рольового розвитку людини.

Ембріональна стадія. На цьому рівні людина, за Морено, вступає у відношення зі світом, тобто в неї виникає поведінка. Дитина і мати утворюють функціональну органічну єдність (органічну плаценту). Найважливішим фактором нормального розвитку в цей час є спонтанність (S-фактор). Нормальні (спонтанні) пологи – це безтравматичний перехід від внутрішньо - до позаутробних умов існування.

Перший психічний всесвіт (матриця всесвітньої ідентичності). На цій стадії дитина ще не диференціює об’єкти і живих істот. Мати разом з дитиною утворюють інтракціональну єдність (соціальну плаценту), переживання якої стає глибинним переживанням тотожності зі світом і формує наступну довіру до власного *буття* (відповідне описаній Еріком Еріксоном базовій довірі до світу). Причиною сильної концентрації дитини на стадії всесвітньої ідентичності є акціональний голод, що спонукує її повністю віддаватися дії. Інтракція (як і на наступних стадіях) здійснюється завдяки процесам *розігріву*.

Перший психічний всесвіт (матриця всесвітньої реальності). Дитина починає розрізняти і впізнавати оточуючих людей і предмети, однак вона робить це тільки в момент, коли вони реально присутні. Уявлення про речі або відсутні або не диференціюються від самих предметів.

Другий психічний всесвіт. Єдине сприйняття світу дитиною розділяється на сприйняття реальності і фантазію, що є передумовою виникнення дискурсивного мислення. Завдяки абстрактному мисленню поступово змінюється сприйняття світу, відбуваються диференціація мови і формування понять. На цій стадії дитина знайомиться з ролями ще до того, як вона здатна діяти. Вона повинна навчитися жити і в реальності, і в уявленні, не віддаючи переваги жодному світові на шкоду іншому. Якщо людина залишається на рівні сприйняття реальності (у рамках матриці всесвітньої реальності), це загрожує їй слабоумством. І навпаки, застрягання на своїх уявленнях може стати причиною невротичної відгородженості від реальності через ірреальні страхи і бажання.

Третій психічний всесвіт. Людина переживає тотожність із трансперсональним буттям. Це переживання психосоціально не є обов'язковим. Воно відбувається не тільки у психічних чи соціальних ролях, а і завдяки трансценденції до нової рольової категорії інтегративного переживання.

У процесі рольового розвитку послідовно формуються всі рольові категорії: соматичні, психічні, соціальні і трансцендентні. Коли яка-небудь фаза минає чи відбувається повернення на попередні рівні, то спостерігаються різні випадки особистісної патології. Так, пропуск формування психічних ролей призводить до психопатичного розвитку, а соціальних – до шизоїдного. Повернення до нижчих рівнів є причиною розвитку страху, що може виявлятися в різних невротичних і психотичних порушеннях. Метою психодрама-терапії є пробудження спонтанності людини, що виражається у творчому акті.

У теорії особистісних конструктів (Дж. Келлі) активно використовується поняття “роль”, що припускає форму поведінки, яка логічно впливає з розуміння особистісних думок і вчинків інших людей, діяльнісно пов'язаних з нею. Прийняття ролі вимагає, щоб принаймні один із взаємодіючих індивідів усвідомлював, яким чином інший індивід інтерпретує явища чи події. Ролі не обов'язково повинні бути обопільними, тобто особистість не повинна аналізувати виконавця ролі для того, щоб бути включеною в соціальні відносини. Для дослідження ролей особистості Келлі розробив репертуарний тест рольового конструкту (Реп-тест).

Теорія символічного інтеракціонізму (Дж.Г.Мід, Г.Блумер, Э.Гоффман, М.Кун та ін.) розглядає особистість за її соціальними ролями. Вона належить до соціологізаторських концепцій, оскільки стверджує, що соціальне середовище є вирішальним фактором розвитку особистості, і висуває на перший план значення міжособистісної взаємодії людей (інтерації), рольової поведінки.

Важливим є твердження про те, що основний механізм і структура особистості пов'язані з рольовою сутністю. Особистість розглядається як сукупність її соціальних ролей. Згідно з цими поглядами, людина у своєму житті, спілкуванні з іншими людьми, діяльності ніколи не залишається “просто людиною”, а завжди виступає в тій чи іншій ролі, є носієм визначених соціальних функцій і суспільних нормативів. За теорією ролей, виконання ролі має велике значення у розвитку людської особистості. Розвиток психіки, психічної діяльності, соціальних потреб відбувається не інакше, як у виконанні визначених суспільних рольових функцій, а соціалізація людини являє собою формування її соціальних ролей.

Соціальні ролі розглядаються у трьох планах: 1) соціологічному – як система рольових очікувань, тобто задана суспільством модель ролі, що має велике значення для формування особистості й оволодіння нею соціальними ролями; 2) соціально-психологічному – як виконання ролі і реалізація міжособистісної взаємодії; 3) психологічному – як внутрішня чи уявна роль, яка не завжди реалізується у рольовій поведінці, але певним чином на неї впливає.

Взаємозв'язок цих трьох аспектів і становить рольовий механізм особистості. При цьому провідними вважаються соціальні рольові очікування (експектації), які визначають поведінку людини, за що концепція інтеракціонізму самим її основоположником Дж.Мідом названа “соціальним біхевіоризмом”. Одне з найважливіших понять цієї теорії – “прийняття ролі іншого”, тобто уявлення себе на місці партнера по взаємодії і розуміння його рольової поведінки. При цьому людина приводить свої експектації стосовно партнера у відповідність з його соціальними ролями. Без такої відповідності не може виникнути інтерація, а людина не може стати соціальною істотою, усвідомити значущість і відповідальність власних дій і вчинків.

У концепції транзактного аналізу Е. Берна особистість розглядається як сукупність особливих станів Его, що виявляються у специфічних станах свідомості і зразках поведінки. За допомогою структурного аналізу автор виділяє три основних Его-стани.

“Батько” – стан, скопійований зі справжніх батьків чи інших авторитетних у дитинстві особистостей. Крім моделі ролі батька, він містить багато інших стереотипів і автоматизованих форм поведінки, відбиваючи традиції, цінності, норми і правила. “Батько” уособлює функції контролю над дотриманням норм і розпоряджень (які людина запозичує, часто некритично, протягом життя), а також заступництва і турботи. Це по суті актуалізація моральної сфери особистості.

“Дитина” – частина особистості, що збереглася від справжнього дитинства, яка містить афективні комплекси, пов’язані з ранніми дитячими враженнями і переживаннями. Цей стан може бути у двох формах: як природна “Дитина”, що є джерелом інтуїції, творчості, спонтанних спонукань і радості; як пристосована залежна “Дитина”, що змінює поведінку під впливом “Батька” (може бути слухняною чи, навпаки, примхливою). Це за сутністю – актуалізація емотивної сфери особистості.

“Дорослий” – стан, за якого здійснюються переробка інформації та її імовірнісна оцінка для ефективної взаємодії з навколишнім світом; демонструються тверезість, незалежність і компетентність. “Дорослий” контролює дії “Батька” і “Дитини”, будучи посередником між ними. Це по суті актуалізація раціональної сфери особистості.

У різних життєвих ситуаціях, насамперед у процесі спілкування з іншими людьми, особистість зазвичай перебуває в одному з трьох Его-станів, що у даний момент активізований. Однак можливе і поєднання двох Его-станів, або, точніше, “зараження” (контамінація) одного стану іншим. Таким механізмом зараження Берн пояснює різні випадки особистісних патологій і відхилень аж до психічних захворювань. За допомогою розробленого Берном методу психотерапії можна здійснювати “зnezаражування” (деконтамінацію) Его-стану “Дорослого”, досягати його автономності з наступним відновленням “Я-справжнього”.

За допомогою концепції Его-станів можна розглядати процес міжособистісної взаємодії. Елементарна одиниця спілкування, що складається з транзакційного стимулу й реакції, називається *транзакцією*. За допомогою своєї концепції Берн вивчає і більш складні форми поведінки людини – “ігри” чи “серії наступних одна за одною прихованих додаткових транзакцій з чітко визначеним і передбачуваним результатом”, а також життєві сценарії, що лежать у їх основі. За допомогою психологічних ігор люди часто неусвідомлено компенсують свої особистісні проблеми. Берн створив власну теорію і типологію ігор і сценаріїв.

Теорія транзактного аналізу є найбільш самодостатньою з розглянутих теорій, оскільки вона містить майже всі основні компоненти теорії особистості, насамперед – концепцію структури особистості (структурна модель его-станів), концепцію розвитку (формування життєвого сценарію) та концепцію особистісної психопатології (контамінації его-станів, дисгармонійність життєвого сценарію). В теорії транзактного аналізу досить широко використовується поняття “роль”, зокрема в концепції психологічних ігор, хоча воно розглядається скоріше як робоче поняття, а не категорія, що несе методологічне навантаження. Поняття “роль” набуває певного розвитку у послідовників Е. Берна. Наприклад С. Б. Карпман розробив концепцію “драматичного трикутника”, в якій він, користуючись поняттями ролей “Жертви”, “Переслідувача” та “Рятівника”, здійснює драматичний аналіз сценарію [17]. Проте послідовної рольової теорії в рамках цього підходу не створено, окремі рольові аспекти ще чекають своєї розробки, зокрема потребує з’ясування співвідношення між поняттями “роль” та “его-стан”, місце “ігрових” та життєвих ролей людини в життєвому сценарії тощо.

Теорія символічного інтеракціонізму розглядає переважно соціальні детермінанти розвитку особистості, явно недооцінюючи внутрішньоособистісні чинники. Соціалізація, за цією теорією, – це засвоєння соціальних експектацій і оволодіння умінням прийняти роль іншого. Внутрішні чинники розвитку, тенденції самореалізації особистості певною мірою недооцінюються. В теорії особистості Морено, навпаки, розвиток особистості розглядається як послідовне розгортання основних рольових

категорій, які охоплюють усі сторони людського буття. Ці рольові категорії розвиваються за принципом спонтанності, а соціальні детермінанти розвитку мають другорядне чи треторядне значення, причому розглядається здебільшого їх гальмівний вплив на вільний прояв спонтанності людини, що спричиняє психологічні проблеми, які треба долати.

Очевидно, в кожній із згаданих теорій є багато цінних ідей і цікавих результатів. Заслужують на увагу не лише суперечності між ними (хоча вони найбільш помітні при поверховому аналізі), але й можливість їх взаємодії, коли положення однієї теорії виступають доповненням чи продовженням іншої. Йдеться про інтегративний підхід, в рамках якого можуть бути розроблені складові частини загальної метатеорії особистості. Якщо розглядати обидві групи чинників розвитку особистості, то треба з'ясувати механізми їхньої взаємодії, взаємовідношення, в якому вони перебувають. З кожною із цих груп факторів пов'язана певна група потреб: з одного боку – це потреба наслідувати інших, рольове навчання; з другого – потреба в дії, акціональний голод, потреба в рольовій самореалізації. Відповідно можна говорити про дві мотиваційні тенденції особистості – **соціалізацію** та **індивідуалізацію**, баланс між якими можна розглядати як основну тенденцію функціонування особистості та рушійну силу її розвитку.

Очевидно, що обидві групи потреб мають велике значення в розвитку особистості, і віддавати перевагу одній із них (як це робиться в окремих рольових теоріях) – це методологічно некоректно. Справа не лише в неможливості точного вимірювання рівня людських потреб, що пов'язано зі складністю зіставлення потреб різної модальності і природи, а отже, і з труднощами визначення пріоритетів розвитку. За сучасними уявленнями про мотиваційну сферу людини, існують не окремі потреби, а більш складні утворення, що об'єднують протилежні мотиваційні тенденції. Автор сучасної **реверсивної теорії мотивації** М. Дж. Аптер стверджує, що "...психологічні потреби утворюють протилежності: тобто для кожної психологічної потреби є протилежна потреба. Потреба в безпеці і спокої "протиставлена" потребі у хвилюванні і пригоді; потреба в серйозному досягненні "протиставлена" потребі у веселощах і негайному задоволенні. Загалом здорові люди вимагають задоволення кожної з цих

альтернативних потреб, і це досягається переключеннями назад і вперед між ними (“реверсуванням”) у ході повсякденного життя. Це означає, між іншим, що людям протягом певного часу властиві непослідовність і навіть внутрішня суперечливість. Кожна з цих потреб – частина більш загального “способу буття” і відомі в теорії як “метамотиваційні модули” [18, с. 7].

Потреби в рольовому розвитку підпорядковуються таким самим реверсивним закономірностям, і здорова особистість потребує задоволення всіх частин метамотиваційного модулю. Однак протилежні мотиваційні тенденції не завжди можна наситити шляхом реверсування. Це залежить від багатьох чинників: від інтенсивності впливу соціуму, від сили особистісних потреб, від суперечності між суспільними вимогами і потребами особистісної самореалізації. Потреби можуть вступати у протиріччя, коли одночасне задоволення протилежних тенденцій неможливе або натрапляє на великі перешкоди.

Коли неможливо одночасно задовольнити потреби в рольовому навчінні і в рольовій самореалізації (тобто наслідувати соціальні експектації і розвивати рольову автономію), то неминучий *рольовий конфлікт*. У своєму житті людина періодично відчуває загострення рольового конфлікту, пов’язаного з розвитком її особистості. В суперечність вступають усі типи психологічних ролей людини: від ситуативних до життєвих. Протиріччя останніх можна тлумачити як життєву кризу особистості, що є неминучою віхою розгортання життєвого шляху людини [19]. Рольовий конфлікт, природно, викликає напруження, яке пов’язане з негативними переживаннями різного ступеня тяжкості. Прагнучи позбавитись цих переживань, людина виявляє активність, що, зрештою, і спонукає розвиток її особистості.

За результатами нашого дослідження, протиріччя між потребами в рольовому навчінні і рольовій самореалізації є рушійною силою особистісного розвитку. Основною тенденцією особистості є прагнення мінімізувати рольовий конфлікт, що виникає в процесі рольового розвитку при максимізації потреби в рольовій самореалізації. Однак баланс між екстернальними та інтернальними тенденціями для різних людей виявляється різним. Одні особистості частіше віддають перевагу внутрішнім цінностям, обираючи інтернальні стратегії поведінки в умовах

рольового конфлікту. При цьому вони збільшують протиріччя між власною рольовою поведінкою і соціальними очікуваннями, провокуючи зовнішній або міжособистісний рольовий конфлікт. Інші особистості орієнтуються на зовнішню систему цінностей і обирають екстернальну стратегію, провокуючи внутрішній або внутрішньоособистісний рольовий конфлікт. Тенденція особистості обирати одну з двох стратегій поведінки була названа нами *локусом рольового конфлікту*.

За нашим припущенням, локус рольового конфлікту – це не ситуативна поведінкова реакція, що визначається умовами ситуації, а особистісна характеристика, яка в цілому є стабільною, незалежно від умов соціальної ситуації, хоча окремі поведінкові прояви можуть значно відхилитися в обидва боки в межах метамотиваційного модусу. Для перевірки цього припущення було проведене експериментальне дослідження, результатом якого стала розробка психологічної методики *“Шкала локусу рольового конфлікту”*. Це допомогло зробити висновок, що локус рольового конфлікту – це інтегральна базова характеристика особистості, що визначає не лише домінуючу стратегію поведінки людини в умовах рольового конфлікту, а й базову тенденцію рольового розвитку особистості. Вона впливає на низку рольових характеристик особистості і на особливості рольової самореалізації в цілому.

Дуже цікавим є питання про генетичні аспекти локусу рольового конфлікту. Очевидно (хоча ми ще не маємо достатньої кількості експериментальних доказів цього твердження), що локус рольового конфлікту залежить від уроджених передумов. У маленьких дітей спостерігається різна вираженість проявів негативізму і нонконформізму, що є непрямими показниками інтернальності. Однак правомірним також є твердження, що поведінка дитини залежить від того, які стратегії заохочувалися, а які, навпаки, придушувалися батьками. Авторитарне виховання, блокування свободи і автономії дитини, батьківські заборони не лише формують відповідний життєвий сценарій людини (наприклад, сценарні заборони), а й сприяють зростанню тенденції екстернальності, що звужує можливості повноцінної рольової самореалізації особистості.

Концепція рольового конфлікту дає змогу не лише знайти точки дотику між існуючими рольовими теоріями особистості, а й

побудувати власну оригінальну модель особистості, в якій є всі необхідні компоненти теорії. Розвиток особистості за цією теорією розглядається як єдність двох процесів рольової соціалізації та рольової самореалізації, в основі яких лежить формування особистісних (міжособистісних та життєвих) ролей людини. В кожній віковій стадії формуються певні життєві ролі, актуальні для даного періоду, що може служити основою періодизації особистісного розвитку. Зміну життєвих ролей при переході від однієї стадії до іншої, як уже зазначалося, можна трактувати як життєву кризу особистості, або рольовий конфлікт у сфері її життєвих ролей.

Структура і типологія особистості в нашій рольовій теорії також ґрунтуються на понятті “локус рольового конфлікту”. Особистісні типи визначаються полярністю локусу рольового конфлікту та репертуаром особистісних ролей. Особистісні ролі як своєрідні стани особистості, що дають змогу розкрити певні сторони людського характеру, можуть втілювати різні, іноді протилежні властивості індивідуальності. Але можливі ситуації, коли деякі сторони індивідуальності не знаходять вільного виходу в рольовій поведінці. В кращому випадку вони сублімуються в інших формах або компенсуються уявними ролями; в гіршому – відбувається повне витіснення в тіньову сферу, або блокування розвитку особистісних ролей, що рівнозначне дисгармонійному розвитку відповідних сторін особистості, депривації життєвих потреб тощо.

Дисгармонічність особистісного розвитку певним чином пов'язана з інтернальністю або екстернальністю рольової поведінки людини. Крайні соціально неадаптивні форми інтернальності можуть бути пов'язані з психопатичним розвитком особистості. Крайні соціально неадаптивні форми екстернальності, що ведуть до внутрішніх рольових конфліктів, часто є причиною невротичних і психосоматичних проблем. Крім того, неадаптивна екстернальність є основною причиною порушень нормального рольового розвитку особистості. Серед великої кількості можливих рольових дисгармоній назовемо тільки такі, як рольовий інфантилізм, рольові девіації, рольові дисфункції або рольовий дефіцит, дисгармонійність життєвого сценарію людини тощо. Для подолання цих рольових дисгармоній найкращим чином можна використовувати різні варіанти рольової

психотерапії та методологічно близькі їй методи, серед яких слід виділити психодраму, транзактний аналіз, терапію фіксованої ролі.

Таким чином, ми бачимо, що концепція рольового конфлікту виявляється досить плідною не тільки у психотехнічному, а й у методологічному плані, даючи підстави для побудови оригінальної моделі особистості, що може претендувати на статус теорії особистості. Ця концепція використовує позитивні досягнення відомих рольових теорій особистості, більше того, вона може подолати окремі протиріччя цих теорій, створюючи передумови для побудови майбутньої метатеорії особистості. Вона має як теоретичне та методологічне (пропонування нових теоретичних понять і концепцій та їх методологічне обґрунтування), так і практичне значення, даючи психологові, психотерапевтові дієві інструменти психологічної допомоги особистості, що підтверджується не тільки теоретичними узагальненнями та висновками, а й тривалою власною практикою автора статті.

РЕЗЮМЕ

Представляется правомерным объединить ряд положений различных ролевых теорий личности (теория психодрамы Я. Л. Морено, теория ролевого конструкта Дж. Келли, теория символического интеракционизма Дж. Г. Мида, теория трансактного анализа Э. Берна), используя концепцию ролевого конфликта. Это позволяет не только разрешить некоторые противоречия, присущие указанным теориям, но и построить оригинальную модель личности, которая может стать основой для новой ролевой метатеории личности.

SUMMARY

It seems legitimate to unite some assumptions of various personality role theories (J. L. Moreno's theory of psychodrama, G. Kelly's theory of role construct, G. H. Mead's theory of symbolic interactionism, E. Bern's theory of transactional analysis) applying the concept of role conflict. It allows not only to resolve some contradictions inherent in these theories but also to construct own original personality model, which may become a basis for a new role metatheory of personality.

Литература

1. *Мадди С. Р.* Теории личности: сравнительный анализ : Пер. с англ. – СПб.: Речь, 2002.
2. *Кон И. С., Шалин Д. Н.* Д. Г. Мид и проблема человеческого Я (Из истории американской социальной психологии) // *Вопр. философии.* – 1969. – № 12. – С. 85–96.
3. *Mead G. H.* Mind, self, and society. From the Standpoint of a Social Behaviorist. – Chicago: The Univ. Of Chicago press, 1946.
4. *Mead G. H.* The Philosophy of the Act. – Chicago: The Univ. of Chicago press, 1950.
5. *Mead G. H.* The Individual and the Social Self. – Chicago; London: The Univ. of Chicago press, 1982.
6. *Лейтц Г.* Психодрама: теория и практика. Классическая психодрама Я. Л. Морено: Пер с нем. – М.: Прогресс, Универс, 1994.
7. *Морено Дж.* Социометрия: Экспериментальный метод и наука об обществе : Пер. с англ. – М.: Акад. проект, 2001.
8. *Морено Дж.* Театр спонтанности: Пер с англ. – Красноярск: Фонд Ментального здоровья, 1993.
9. *Морено Я.* Психодрама: Пер. с англ. – М.: Апрель Пресс, ЭКСМО-Пресс, 2001.
10. *Берн Э.* Транзакционный анализ и психотерапия: Пер. с англ. – СПб.: Братство, 1992.
11. *Берн Э.* Групповая психотерапия: Пер. с англ. – М.: Академ. Проект, 2000.
12. *Стюарт Й., Джойнс В.* Основы ТА: Транзакційний аналіз: Пер. з англ. – К.: ФАДА, ЛТД, 2002.
13. *Келли Дж.* Психология личности. Теория личностных конструкторов. – СПб.: Речь, 2000.
14. *Холл К. С., Линдсей Г.* Теории личности: Пер. с англ. – М.: “КСП+”, 1997.

15. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности (Основные положения, исследования и применение): Пер. с англ. – СПб.: Питер Пресс, 1997.
16. Фрейдджер Р., Фейдимен Д. Личность: теории, эксперименты, упражнения. – СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2001.
17. Karpman S. B. Fairy tales and script drama analysis // Transactional Analysis Bulletin. – 1968. – 7 (26). – P. 39–43.
18. Apter M. J., Mallows R., Williams S. The development of the motivation style profile // Personality and Individual Differences. – 1998. – V. 24, №. 1. – P. 7–18.
19. Психологія життєвої кризи / Відп. ред. Т. М. Титаренко. – К.: Агропромвидав України, 1998.

© Горностай П.П.

Л.А. Лепіхова

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ПЕРЕДУМОВА УСПІШНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Кожний історичний етап суспільного розвитку зі своїми політичними, економічними та соціальними проблемами висуває нові вимоги до суб'єктів діяльності, актуалізує їх певні соціально-психологічні властивості, необхідні для успішного особистісного розвитку. Внаслідок цього у психолінгвістичному тезаурусі з'являються поняття, які відбивають спрямованість психічної активності на задану соціальну поведінку. Так, у радянському суспільстві одним з понять, що втілювали провідні тенденції соціальної поведінки, було поняття “колективізм”. Гуманне за своєю сутністю, воно стимулювало своєрідну форму розподілу відповідальності, що перетворювалась на колективну безвідповідальність. Або в період, так званого, “застою” стало поширеним поняття “виживання”, що несло в собі зміст пасивного вицікування.

На перехідному етапі державного будівництва від соціалістичного до демократичного із зміною співвідношення форм власності з переважанням приватної зростає роль особистої активності, відповідальності та професіоналізму. Тому в останнє